

Ткачук М. М., к.т.н., доцент, докторант, Сапсай Г.І., к.т.н., доцент, Клімов С.В., асистент, Ревчук Н.А., аспірант. (Рівненський державний технічний університет, м. Рівне)

СПОСІБ РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНОГО РЕЖИМУ ГРУНТІВ НА ГІДРОМЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМАХ

Приведений спосіб обмеження впливу меліоративної системи на довкілля за допомогою дренажно-екранних модулів, методика розрахунку стоку води з дрени при спільній роботі конструкції “екран-дрена”, а також деякі аспекти технології їх влаштування.

Для створення в гумідній зоні регулюючих систем двосторонньої дії пропонується нове технічне рішення: розроблені в РДТУ нові способи регулювання РГВ – дренажні модулі (різноглибокі дрени) і дренажно-екранні модулі (комбінація дренажних модулів з екраном). Вони дозволяють раціонально використовувати ґрунтову воду на протязі вегетаційного періоду: інтенсифікувати осушення орного шару ґрунту під час високого стояння РГВ, підтримувати оптимальну для росту і розвитку с/г культур вологість ґрунту при подальшому пониженні РГВ, а також обмежити вплив меліоративної системи на зовнішні (прилеглі) землі і навпаки.

При будівництві гідромеліоративних систем повинно вирішуватись питання обмеження їх впливу на оточуючі природно-територіальні комплекси. На ГМС для перехоплення внутрішньогрунтового фільтраційного потоку і поверхневих вод, що надходять з-за меж гідромеліоративної площі застосовуються, як правило, нагірно-ловчі канали. Вони проектується глибиною 2-3 м, а довжина їх сягає 5-10 км, що говорить про значний радіус впливу на прилеглі немеліоровані території.

Будівництво вищезгаданих каналів:

- 1) вимагає значних об'ємів земляних робіт, і відповідно значних грошових витрат;
- 2) зменшує ефективну площу с/г угідь;
- 3) при певних умовах призводить до інтенсивного пониження РГВ, а разом з тим і до неефективних витрат води.

Нагірно-ловчі канали порушують водний і екологічний баланс на прилеглих територіях, часто негативно впливають на мікроклімат, викликають зміни в природньому навколишньому середовищі.

Виникає необхідність у застосуванні таких елементів ГМС, що не порушують екологічного і меліоративного стану земель довкілля.

Щоб не допустити небажаного впливу ГМС на довкілля, необхідно створити перешкоду руху внутрішньогрунтової води на межі системи. Існує декілька методів боротьби із фільтрацією води [1]:

1. Зменшення водопроникнення прошарку ґрунта.
2. Способи фізико-хімічного впливу на ґрунт (кольматація, ущільнення, просочування в'язкими, введення гранулометричних добавок).
  - 2.1. Способи хімічного впливу на ґрунт (солонцювання, силікатування, гідроокисні плівки, ґрунтополімерні екрани).
  - 2.2. Способи хіміко-біологічного впливу на ґрунт (штучне оглеєння).
3. Влаштування протифільтраційних екранів.
  - 3.1. Екрани з матеріалів, яким не властива активна порозність (водонепроникні): бетони, залізобетонні, асвальтові, ґрунтові, синтетичні плівки, мощення камінням.
  - 3.2. Екрани з матеріалів, яким властива активна порозність, але капілярні сили перешкоджають фільтрації (шаруваті ґрунтові екрани).
4. Інші.
  - 4.1. Ущільнення вибухом.
  - 4.2. Електроіскрове ущільнення.

В якості перешкоди руху фільтраційної води пропонується застосовувати модуль, що виконаний з дрени і антифільтраційного екрану, який влаштовується на межі гідромеліоративної системи. Конструкція “екран-дрена”, (рис. 1) при певних умовах дозволяє відмовитись від нагріноловчих каналів, збільшуючи ефективну площу земель, придатну до сільськогосподарського використання, зменшуючи собівартість будівництва та експлуатації гідромеліоративної системи. Проаналізувавши дані методи, а також зважаючи на набутий певний досвід будівництві антифільтраційних екранів в ґрунтах на гідромеліоративних системах [2], влаштування екрану дренажно-екранного модуля може здійснюватись з водонепроникного матеріалу – поліетиленової плівки, руберойду (толі), глини, тощо. Встановлено, що плівкові матеріали мають високу міцність, деформаційність та морозостійкість [2].

Вивчення особливостей спільної роботи дрени і водонепроникного екрану, дозволило нам отримати і проаналізувати ряд кількісних та якісних характеристик, а також обґрунтувати місце розташування екрану відносно дрени [3].

Виходимо з умови, що загальні витрати води з дрени (рис. 1) складаються з витрат води під екраном (з верхнього б'єфу) і притоку ґрунтової води до дрени з піднапірної зони, тобто:

$$q = q_1 + q_2, \quad (1)$$

де q_1 – притік ґрунтової води з верхнього б'єфу до дрени під екраном,
 q_2 – притік ґрунтової води з нижнього б'єфу (з піднапірної зони).

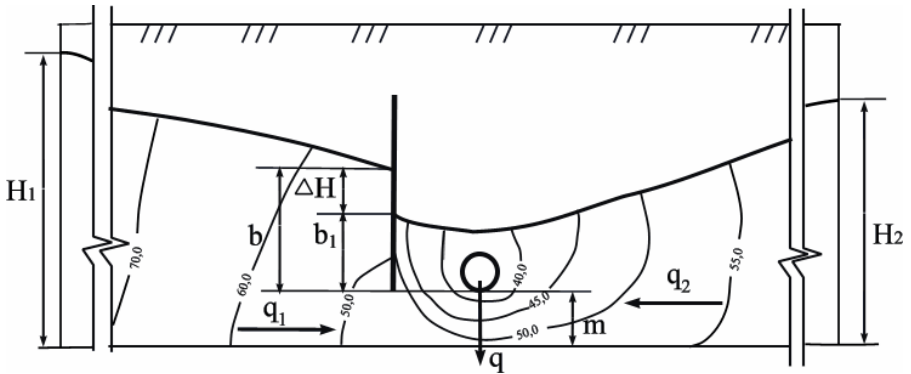

Рис. 1. Розрахункова схема спільної роботи екрана з дренаю.

Після перетворень отримаємо:

$$q_1 = \omega k \frac{b - b_1}{b + b_1}; \quad (2)$$

$$q_2 = \frac{2\pi k H_2 l}{\ln \frac{4t}{D} + C}; \quad (3)$$

де ω – площа живого перетину під екраном; ΔH – діючий напір; $(b + b_1)$ – довжина змоченого підземного контуру вздовж екрану з двох боків, H_2 – напір в міждренні з піднапірного боку; l – довжина дрена; t – глибина закладання дрена; D – діаметр дрена; C – додатковий фільтраційний опір реальної дрена недосконалої за характером розкриття водоносного шару:

$$C = \frac{222(1,012d^{-1.82} + 1)}{N(0,0066d^{4.5} + 1,033)}. \quad (4)$$

де d – діаметр отворів перфорації в мм; N – кількість перфорацій на 1 пог. м дрена.

Таким чином, математична модель сумарного дренажного стоку, який створюється від напорів з верхнього та нижнього б'єфів має вигляд:

$$q = k \left(\omega \frac{b - b_1}{b + b_1} + \frac{2\pi H_2 l}{\ln \frac{4t}{D} + C} \right). \quad (5)$$

Формула (5) дає можливість теоретично дослідити оптимальні геометричні параметри екрана з ціллю мінімізації впливу дрена на довкілля.

Проаналізуємо дані теоретичні залежності на прикладі поліетиленових дренажних трубок з зовнішнім діаметром 50 мм, діаметром отворів 1,4 мм,

кількістю 1300 отворів на метр. Трубки обернуті скловолокном ВВ – Г. Результати зображені на рис. 2.

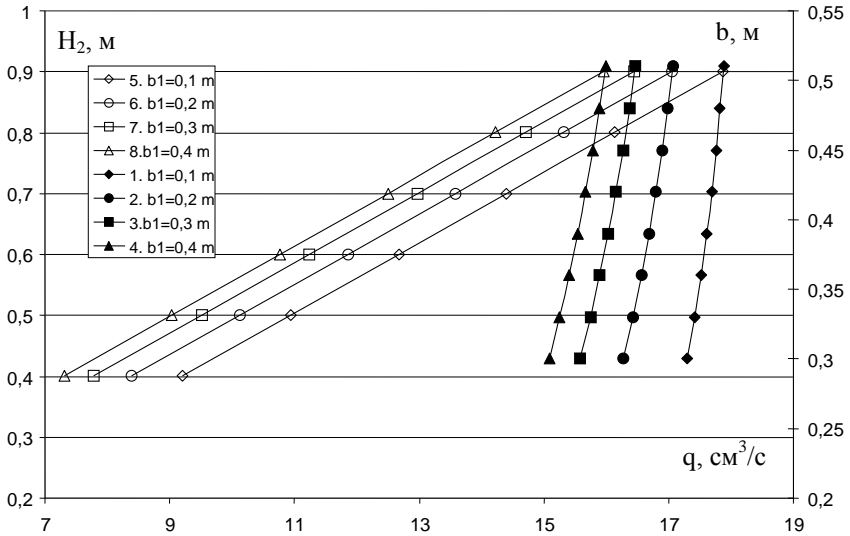

Рис. 2. Залежність питомого стоку від напору H_2 з боку дрени (1-4), та напору на екрані b (5-8).

Для вивчення ефективності роботи дрени сумісно з екраном, обґрунтування місця розташування екрана відносно дрени були проведені досліді на великій ґрунтовій моделі [3].

Методика досліджень розроблена, виходячи з таких умов роботи дрени: з боку надходження фільтраційної води на екрані створюється підпір води. З боку осушуваної території рівень коливається в залежності від параметрів регулюючої мережі. Ґрунт моделі був пісок середньої крупності з коефіцієнтом фільтрації 17,11 м/добу.

Таблиця 1

Дослідні та теоретичні дані залежності питомого стоку від п'єзометричного напору з боку дрени.

Теоретичні дані			Дані досліджень			
П'єзометричний напір H , см		q , cm^3/c	П'єзометричний напір H , см		q , cm^3/c	% розходження
H_1 (з боку екрана)	H_2 (з боку дрени)		H_1 (з боку екрана)	H_2 (з боку дрени)		
1	2	3	4	5	6	7
90	90	17,86	90	90	18,40	2,91

1	2	3	4	5	6	7
90	80	16,13	90	80	16,93	4,71
90	70	14,40	90	70	15,33	6,06
90	60	12,67	90	60	13,77	7,99
90	50	10,94	90	50	11,82	7,46
90	40	9,21	90	40	10,83	14,98

Результати аналізу математичної моделі та порівняння її з експериментальними даними вказують на їх відповідність (середня неузгодженість даних складає 7,35%).

Економічна ефективність та технічна доцільність використання для влаштування протифільтраційного екрану поліетилену вже доказана практикою [2]. При експлуатації екранів на каналах, водосховищах, греблях і дамбах із застосуванням даних полімерів вивчалися питання старіння, хімічної та біологічної стійкості плівок. Дані дослідження вказують на малу ушкоджуємість рослинами та шкідниками плівкових екранів, а при застосуванні стабілізованих матеріалів розрахунковий строк служби може бути прийнятим не менше 35 – 40 років.

Досі влаштування плівкових екранів виконувалось в основному вручну, механізованими були тільки земляні роботи, тому в проектній документації розглядалися питання міцності руйнування від гідравлічного напору і руйнування від зсуву ґрунту. При застосуванні плівки з товщиною 0,2 мм і менше (зменшення товщини плівки обумовлюється зменшенням витрат на влаштування екрану) обмеженням виступає також стійкість на розрив при вкладанні вздовж стінки траншеї механізованим способом.

З метою оптимізації параметрів влаштування антифільтраційного екрану, розташованого вертикально вздовж дрени, було проаналізовано процес змотування плівки з рулону [4].

Складемо рівняння діючих сил в диференційній формі, отримаємо рівняння руху:

$$\frac{d}{d\varphi} \left\{ \frac{[J_o + J(\varphi)]\omega^2}{2} \right\} = T \cdot r(\varphi) - M(\varphi)$$

де J_i - момент інерції котушки ; $J(\varphi)$ - момент інерції маси стрічки, яка обертається; $\varphi, \omega, \varepsilon$ - відповідно кут повороту, кутова швидкість і кутове прискорення системи, яка обертається; $M(\varphi)$ - момент опору руху системи; T – натяг стрічки, що змотується; $r(\varphi)$ - поточний радіус змотування; V – лінійна швидкість змотування; t – поточний час

Натяг стрічки визначається за наступними формулами:

а) - змотування з вертикально встановленої котушки;

$$T_i = \frac{M_0 + 2c \cdot C_1 \left[(r_0 + id)^2 - r_0^2 \right]}{r_0 + id} \quad (3),$$

б)- горизонтальної

$$T_i = \frac{M_0}{r_0 + id} \quad (4);$$

де c – приведений радіус інерції; $C_1 = \gamma \pi h / 2$ h – висота плівки, γ - питома щільність рулону плівки, d - товщина плівки; i – порядковий номер змотуємого шару ($1 \leq i \leq n$; n - ціле число); r_0 – радіус котушки; M_0 - момент опору, який створюється гальмівним пристроєм, Н.

Висновки:

1. Застосування дренажно-екранних модулів дозволяє проектувати гідромеліоративні системи, які не впливатимуть на прилеглі території, разом з тим збільшити коефіцієнт земельного використання, відмовитися від нагрірно-ловчих каналів, від регулюючих споруд на них, покращувати умови експлуатації системи і проведення сільськогосподарських робіт.
  2. Плівка поліетиленова стабілізована може бути використана в якості анти-фільтраційного екрану при влаштуванні дренажно – екранних модулів;
  3. При влаштуванні антифільтраційного екрану під час розмотки плівки з котушки гальмівний пристрій має бути регульованим.
1. Ольгаренко В.И. Эксплуатация гидромелиоративных систем. Часть 2. Изд-во Новочеркаского инженерно-мелиоративного института. – Новочеркасск, 1977, с. 89.
  2. Сокольская В.В. Полимерные пленочные материалы в водном хозяйстве. – М.: Россельхозиздат, 1972, - 72 с.
  3. Ткачук М.М., Яковець П.П., Сидорук В.В, Ревчук Н.А. Особливості застосування комбінованих модулів з дрен і водонепроникних екранів./ Вісник РДТУ: Збірник наукових праць. Вип. 2, ч. 1. – Рівне, 1999, с.232-236.
  4. Ткачук М.М., Клімов С.В., Біндюк М.І. Технологія будівництва екранно-дренажних модулів / Вісник РДТУ. Збірник наукових праць.-Рівне,2000.